

Z. ANGARIETIS APIE BURŽUAZINES LIETUVOS EKONOMINIŲ VYSTYMŲSI

V. ČESNAVIČIUS

Įvairiapusiškame Z. Aleksos-Angariečio literatūriniame palikime svarbią vietą užima darbai, skirti buržuazinės Lietuvos ekonomikos tyrinėjimui. Šių darbų reikšmę apsprendžia du momentai: ką jie davė Lietuvos darbininkų klasei ir jos avangardui — Komunistų partijai — kovoje prieš buržuazinę diktatūrą, kovoje už socialistinę Lietuvą ir kokią jie turi išliekamąją idėjinę-mokslinę vertę Lietuvos proletarinės ekonominės minties istorijos požiūriu.

Buržuazinės Lietuvos ekonomikos būklės ir jos vystymosi perspektyvų tyrinėjimą, vadovaujantis marksistine-leninine metodologija, lėmė proletarinės partijos programiniai reikalavimai, būtinumas moksliskai pagrįsti klasių kovos strategiją ir taktiką.

Ekonominė analizė įgalino Lietuvos Komunistų partijos vadovus teisingai suprasti ir vertinti politinius ir ideologinius procesus, vykusius buržuazinėje Lietuvoje. Z. Angarietis, būdamas vienu LKP vadovų, tai gerai suprato. LKP CK birželio plenumo (1928 m.), kalbėdamas apie artimiausius partijos uždavinius, jis pabrėžė, kad „reikia geriau ištirti Lietuvos pramonės ir žemės ūkio padėtį... Tas pat liečiasi ir darbininkų ir kaimo biednuomenės padėties tyrimo. Partija sugebės tinkamai vesti savo darbą ir reaguoti į svarbesnius įvykius tik tuomet, kada žinos, kokiose sąlygose ji dirba, kokioje padėtyje randasi darbininkų klasė ir kaip tos sąlygos keičiasi“¹.

Z. Angariečio darbai buržuazinės Lietuvos ekonomikos klausimais taip pat buvo aštrus idėjinis ginklas partijos kovoje prieš buržuazinę ideologiją, nes juose buvo derinamas ekonominių reiškinių tyrimas su buržuazinių teorijų, nagrinėjusių tuos pačius reiškinius, kritika.

Z. Angariečio ekonominių darbų išliekamąją vertę sudaro tai, kad daugelis jų ir šiuolaikiniame, tarybiniame ekonominės minties vystymosi etape neprarado savo reikšmės. Jų studijavimas padeda saugoti ir toliau tęsti geriausias lietuvių proletarinės ekonominės minties tradicijas, suvaidinusias svarbų vaidmenį Lietuvos darbo žmonių kovoje už Tarybų valdžią. Svarbiausioji idėjinė auklėjamoji ir praktinė-politinė Z. Angariečio ekonominių darbų reikšmė yra ta, kad jie moko marksistinės-lenininės ekonominės teorijos studijavimą jungti su revoliucinės kovos ir komunistinės statybos praktika, padeda komunistiškai auklėti darbo žmones. Teisus buvo Z. Angarietis, kai dar 1920 metais rašė apie savo knygą „Lietuvos buožių valstybė“: „Bet gal daugelis perskaitys ją jau tik tuomet, kada Lietuvoj jau nebebus buožių viešpatavimo. Ir tuomet ji turės suteikti daug naudos. Ji išmokys darbininkus neapkęsti buožių ir

spekuliantų viešpatavimo laikus ir pamokins juos labiau laikytis ir kovoti dėl komunizmo laimėjimo“². Šie Z. Angariečio žodžiai tinka daugelio jo ekonominių darbų išliekamajai vertei apibūdinti. Pagaliau, Z. Angariečio ekonominiai raštai yra neįkainojamas šaltinis Lietuvos ekonominės minties istorijai tyrinėti.

Tiesa, ne visi Z. Angariečio ekonominiai raštai yra vienodo mokslinio-teorinio lygio. Juose pasitaiko ir faktinių netikslumų. Tai paaiškinama ne vien tik tais sunkumais, su kuriais jis susidūrė, tyrinėdamas konkrečią kapitalistinę tikrovę, kur visuomeniniai reiškiniai yra tūkstančių žmonių prieštaringų veiksmų rezultatas, o vidiniai dėsningumai pasireiškia tik kaip vystymosi tendencija, kur ypač sunku įvertinti santykinę reikšmę įvairių veiksnių, veikiančių ekonominę tikrovę, bet ir tomis konkrečiomis sąlygomis, kuriose teko dirbti Z. Angariečiui. Dėl buržuazinėje Lietuvoje siautusios reakcijos jis buvo priverstas gyventi už Lietuvos ribų. Buržuazinės Lietuvos ekonomiką jis galėjo analizuoti, tik naudodamasis informacija, gaunama iš buržuazinės Lietuvos pogrindžio, ir buržuazine spauda. Informacija ne visada buvo operatyvi — dalis korespondencijos pakliūdavo į buržuazinės žvalgybos rankas ir žūdavo. Naudojimasis oficialiais buržuazinės statistikos leidiniais ir buržuazine periodine spauda taip pat buvo susijęs su nemažais sunkumais. Buržuazinė spauda iškraipydavo arba nutylėdavo „nepalankius“ faktus, naudojo dezinformacijos metodą. Todėl naudojimasis buržuazinių leidinių duomenimis reikalavo kritiško jų įvertinimo, kruopštaus patikrinimo, svarbiausių faktų palyginimo su keleto šaltinių duomenimis. O tai padaryti Z. Angarietis ne visada galėdavo dėl pačių šaltinių stokos ir neprieinamumo.

Z. Angarietis savo ekonominiuose darbuose nagrinėjo bendrosios kapitalizmo krizės pasireiškimą buržuazinėje Lietuvoje, kuri buvo neatskiiriama pasaulinės imperializmo sistemos dalis, atskleidė buržuazinės Lietuvos priklausomumą nuo užsienio kapitalo, parodė priežastis, apsprendžiančias agrarinį šalies ekonomikos pobūdį. Didelį dėmesį Z. Angarietis skyrė buržuazinės Lietuvos ekonomikos vystymosi etapų tyrimui. Didelį darbą Z. Angarietis nuveikė, demaskuodamas antiliaudinę Lietuvos buržuazinių partijų ekonominę politiką, tyrinėdamas darbininkų ir valstiečių padėtį.

Minėtais klausimais reikšmingiausi yra šie Z. Angariečio darbai: „Ekonominė ir politinė padėtis Lietuvoje“ (Smolenskas, 1921), pranešimas LKP IV suvažiavime „Politinė ir ekonominė Lietuvos padėtis“ (1924)³, „Lietuvos partijos ir Lietuvos ekonomika“⁴, pranešimas LKP IV konferencijoje (1927)⁵, pranešimas LKP V suvažiavimui (neįvykusiam) „Vidurinė ir tarptautinė padėtis. Karo pavojus. Padėtis mūsų partijoj. Mūsų uždaviniai“ (1933)⁶. Atskiri buržuazinės Lietuvos ekonomikos klausimai yra nušviesti gausiuose Z. Angariečio straipsniuose (paskelbtuose leidiniuose „Komunistas“, „Kibirkštis“, „Balsas“, „Priekalas“ ir kt.), taip pat įvairiose kalbose LKP konferencijose ir plenumuose, ataskaitose Komunistų Internacionalo Vykdomajam Komitetui apie padėtį Lietuvoje, gausiuose Z. Angariečio laiškuose LKP Centro Komiteto Sekretariatui Kaune.

* * *

Buržuazinės Lietuvos ūkis, būdamas pasaulinės kapitalistinio ūkio sistemos sudėtine dalimi, kartu su ja pergyveno bendrosios kapitalizmo krizės pirmąjį etapą, kuris skirstomas į tris laikotarpius: pokario ekonominės suirutės ir revoliucinio judėjimo pakilimo laikotarpį, laikinos kapitalizmo stabilizacijos ekonomikos ir politikos srityje laikotarpį ir gi-

lių ekonominių krizių bei kapitalizmo prieštaravimų spartaus aštrėjimo laikotarpį.

Tuo požiūriu Z. Angarietis savo ekonominiuose raštuose analizavo buržuazinės Lietuvos ekonomikos padėtį ir jos vystymosi perspektyvas. Tiesa, pradiniu lietuviškosios buržuazijos viešpatavimo laikotarpiu Z. Angarietis šių klausimų analizei skyrė palyginti mažokai dėmesio, apsiribodamas daugiausia ūkio suirutės ir spekuliacijos siautėjimo konstatavimu. Tai būdinga ne tik Z. Angariečio ekonominiams raštams, bet ir visiems to laikotarpio Lietuvos Komunistų partijos leidiniams⁷. Tai paaiškinama pirmiausia istorinėmis aplinkybėmis, kuriose teko dirbti jaunai Lietuvos Komunistų partijai. 1918—1919 metais didesnėje Lietuvos teritorijos dalyje gyvavo Tarybų valdžia ir LKP dėmesys buvo nukreiptas į visokeriopą jos stiprinimą. Vėliau, pasmaugus Tarybų valdžią, didžiausiu LKP rūpesčiu buvo persiorganizavimas darbui pagrindžio sąlygomis. Tačiau būta ir subjektyvaus pobūdžio priežasčių — paplitusi nuomonė apie trumpalaikę lietuviškosios buržuazijos pergalę.

1921 metais Z. Angarietis pradėjo nuodugniau analizuoti buržuazinės Lietuvos ekonomiką. LKP tada jau dirbo giliame pogrindyje ir ruošėsi ilgai ir atkakliai kovai. Reikėjo užkariauti plačiąsias darbo žmonių mases ir vadovauti joms. Partijai iškilo uždavinys moksliskai pagrįsti kovos taktiką. Tuo paaiškinamas padidėjęs nuo 1921 metų Lietuvos komunistų susidomėjimas buržuazinės Lietuvos ekonomikos tyrimu.

Z. Angariečio darbas „Ekonominė ir politinė padėtis Lietuvoj“, atspausdintas 1921 m. „Komuniste“ (Nr. 5 ir 6) ir tais pačiais metais išleistas atskiru leidiniu Smolenske, buvo pirmas svarbesnis rašinys buržuazinės Lietuvos ekonomikos klausimais visoje lietuvių komunistinėje literatūroje. Šiame darbe Z. Angarietis, pasinaudodamas nors ir ne visai tiksliais buržuazinės statistikos duomenimis, pirmasis iš lietuvių komunistų, dar iki LKP III suvažiavimo, parodė, kad buržuazinės Lietuvos ūkis, nors labai lėtai ir sunkiai, atstatomas, kad buožės ir jauna miesto buržuazija turtėja, o jų pozicijos tvirtėja. Z. Angarietis pastebėjo, kad pirmiausia kyla žemės ūkis, vystosi gyvulininkystė. Nors „daug ūkių dabar visai suardytų, arklių ir galvijų daug mažiau (negu iki pirmojo pasaulinio karo.— V. Č.), ypač dvaruose, kitur 50—100 dešimtinių yra tik vienas arklys, bet visgi ūkininkai-buožės pusėtinai gyvena, o kiti ir gana turtingai, kad net nuo buožynių siekia prie dvarų“⁸.

Analizuodamas buržuazinės Lietuvos pokario laikotarpio žemės ūkio padėtį, Z. Angarietis atsižvelgė į pasikeitusį socialinių grupių gamybinio pajėgumo santykį, palyginus su prieškariniu laikotarpiu. Jei iki pirmojo pasaulinio karo geriausios žemės priklausė dvarininkams ir dvarai pagamindavo pagrindinę dalį visų žemės ūkio produktų, tai pokario metais dvarų ūkis smarkiai sumažėjo ir buvo labiau nuniokotas, negu buožių ūkis. Atsižvelgus į šią aplinkybę, rašė Z. Angarietis, „pasirodė, kad dabar ūkininkai gauna javų nemažiau, jei ne daugiau kaip iki karo, o linų sėmenų ūkininkai dabar gamina net daugiau, kaip iki karo gaudavo ūkininkai, dvarininkai ir kiti kartu paėmus“⁹.

Metodologiškai teisingai spręsdamas klausimą, Z. Angarietis padarė pagrįstą išvadą apie buožijos pozicijų stiprėjimą. „Daugelis buožių taip praturtėjo,— rašė jis,— kad liko tikrais buržujais, kurie tankiai turi didesnius kapitalus, kaip miesto buržujai. To pasekmė — Lietuvoj pradėjo augti pramonės ir kredito draugijos“¹⁰.

Z. Angarietis nagrinėjo ne tik žemės ūkio, bet ir kitų liaudies ūkio šakų padėtį ir jų vystymosi perspektyvas. Susipažinęs su pramonės būkle, 1921 metais Z. Angarietis rašė, kad atstatoma ir pramonė, nors ir lėtesniais tempais, negu žemės ūkis. Jis paneigė dar pasitaikančią klaidingą

nuomonę apie visišką buržuazinės Lietuvos suirusios pramonės sustingimą, nesugebėjimą atsistatyti ir vystyti. „Negalima vien tyčiotis iš Lietuvos pramonės ir prekybos“¹¹,— rašė jis. Straipsnyje „Lietuva buržuazėja“ Z. Angarietis įrodė, kad pramonė atstatoma, kad tvirtėja ne tik kaimo, bet ir miesto buržuazija. „Nors nekuriuos dirbtuvės užsidaro, nors kitur, kaip ana, tabako pramonėj smarkiai mažina darbininkų skaitlių, nors net didžiausias Kauno fabrikas („Šmidto“) rengiasi likviduotis, visgi Lietuva buržuazėja“¹². Z. Angarietis parodė, kad šis procesas vyksta naujomis sąlygomis, kurios apsprendžia buržuazinės Lietuvos pramonės atstatymo ir vystymosi ypatumus. Atplėšus Lietuvos pramonę nuo tradicinių Rusijos rinkų ir žaliavų šaltinių, ji turėjo remtis vietine žaliava ir vidaus rinka, nes Lietuvos pramonė nepajėgė varžytis tarptautinėje rinkoje. Dėl šių priežasčių Lietuvos pramonė neturėjo gerų augimo perspektyvų. Vidaus rinka dėl palyginti žemo kapitalizmo išsivystymo lygio ir didelio darbo žmonių masių nuskurdimo buvo labai riboto imlumo. Vienok, rašė Z. Angarietis, lygiagrečiai su atskirų įmonių, nesugebančių prisitaikyti prie naujų sąlygų, nykimu vyksta priešingas procesas: „atsiranda naujos gaminių įmonės, dažniausiai smulkios, retai vidurinės, kurios nereikalauja didelio kapitalo, kurios perdirba kaimo gaminius, kurios dar mažai susiduria su užsienio konkurencija ir kurios kartu tuojaus duoda šiojį tokį pelną. Tokių įmonių skaitlius auga, ir jos susideda iš praturtėjusių Lietuvos buožių, visokių spekuliantų ir Amerikos „biznierių“ (vertelgų) arba atvažiuosiu iš Amerikos, kad gerai savo naudai išnaudoti Lietuvos nepriklausomybę“¹³.

Išanalizavęs Lietuvos ūkio atstatymo lėšų šaltinius, Z. Angarietis parodė, kad tiek žemės ūkis, tiek pramonė, tiek ir kitos ūkio šakos atstatomos, daugiausia panaudojant vidinius šalies rezervus. Lietuviškoji buržuazija stengiasi atstatyti ūkį ir sutvirtinti savo pozicijas daugiausia iš darbininkų sukuriamos pridėamosios vertės. Todėl ji didina darbininkų išnaudojimą. „Kad lopyt sudriskusį Lietuvos ūkį,— rašė Z. Angarietis,— pramonininkai, dvarininkai ir buožės imasi mažinti algas, didinti darbo dieną, visaip sunkinti darbininkų padėtį“¹⁴. Z. Angarietis pripažino, kad Lietuvos ūkio atstatymui buvo panaudojamas ir užsienio kapitalas. Vienok, jis nurodė, kad kapitalo įvežimas į Lietuvą pokario laikotarpiu gamybinių jėgų vystymosi požiūriu nevaidina žymesnio vaidmens, nes kapitalas įvežamas daugiausia paskolų buržuazinei Lietuvos valstybei forma, kurios panaudojamos kontrrevoliucijos reikalams ir parazitiniams buržuazinės valstybės valdžios aparatui išlaikyti. Z. Angarietis, suprasdamas, kad valstybinės skolos remiasi valstybės pajamomis, iš kurių turi būti padengiamos metinės palūkanos, teisingai pastebėjo, kad buržuazinėje visuomenėje tarp valstybinių užsienio paskolų ir mokesčių yra tamprus ryšys. Iš to jis darė išvadą, kad Lietuvos buržuazinės vyriausybės neproduktyviai sunaudojamos paskolos sunkia našta slegia darbo žmones, nes pastarieji galiausiai turi sumokėti palūkanas įvairių mokesčių pavidalu¹⁵.

Užsienio kapitalo skverbimasis į Lietuvą, pažymėjo Z. Angarietis, reiškia ne tik šalies ekonomikos pajungimą ir darbo žmonių išnaudojimo didinimą, bet ir faktinį politinės nepriklausomybės praradimą. Kalbėdamas apie Anglijos paskolą buržuazinei Lietuvai, Z. Angarietis rašė: „Dabar kapitalistai ne toki prasti, kad jiems ištektų tik procentų. Jie ko tai daugiau reikalauja. Jie reikalauja, kad ir visa toji šalis jai priklausytų. Ir Lietuva už paskolą ne tik nuošimčius mokės, bet dar turės pildyti visus Anglijos įsakymus“¹⁶.

Tuo tarpu buržuazinės Lietuvos vyriausybė ir buržuazinių partijų vadovai nesipriešino stambių imperialistinių valstybių kapitalo pastangoms pajungti Lietuvos ūkį. Priešingai, jie visaip skatino kapitalo įve-

žimą. Pavyzdžiui, Sleževičius Lietuvos seime reikalavo sudaryti palankias sąlygas JAV kapitalistams, kad jie nekliudomi galėtų įvežti kapitalą į Lietuvą. „Reikalinga yra,— kalbėjo jis,— kad tie mūsų energingiausieji žmonės (JAV kapitalistai.— V. Č.) galėtų savo turtą... įdėti į visokios rūšies mūsų įmones... Todėl aš prašyčiau, kad būtų kaip galima greičiau išleistas toks įstatymas, kuris palengvintų jiems, dargi pasiliekančiam Amerikos piliečiams, čia įgyti kilnojamo (turėtų būti „nekilnojamo“.— V. Č.) turto...“¹⁷

Z. Angarietis parodė, kad tokią lietuviškosios buržuazijos politikos kryptį apsprendė jos klasinės pozicijos. Ji iš pat pirmųjų savo viešpatavimo dienų pajungė Lietuvos ekonomiką užsienio kapitalui, kad imperialistinių valstybių pagalba nuslopintų revoliucinį darbininkų judėjimą, kad išsaugotų privatinę nuosavybę ir sustiprintų buržuazinę diktatūrą Lietuvoje. „Lietuvių gi tautininkai,— rašė Z. Angarietis,— kaip bagotųjų klasių reikalų reišėkėjai susidėjo (ir susideda) su kitų tautų darbininkų priešais, kad neįsileistų į Lietuvą tų laisvių, kurias neša Spalių revoliucija darbininkams ir mažžemiams, kuri iš vergų daro laisvus piliečius, tikrus savo likimo šeimininkus. Ir naudosis lietuvių tautininkai svetima globa, kol tenai viešpatuoja darbininkų engėjai ir jų kraujo siurbėjai. Ir bus per visą tą laiką Lietuva nepriklausoma nuo revoliucijos, nuo darbininkų ir priklausoma nuo svetimo kapitalo“¹⁸.

1923 metais kapitalistinėse šalyse pasireiškė ciklinis pramonės gamybos pagyvėjimas, kuris kartu su buržuazijos pergale prieš revoliucinį darbininkų judėjimą padėjo stabilizuoti kapitalizmą. Kapitalistiniame pasaulyje nuo 1924 metų prasidėjo laikina, dalinė kapitalizmo stabilizacija ekonominėje ir politinėje srityje. „Dalinės kapitalizmo stabilizacijos kapitalistinėse šalyse įtakos,— kaip vėliau rašė Z. Angarietis,— irgi stiprino buržuazinę diktatūrą Lietuvoje“¹⁹. Lietuviškajai buržuazijai JAV ir Vakarų Europos imperialistų kapitalo pagalba ir Lietuvos ekonomikos pajungimo šių valstybių kapitalui kaina pavyko stabilizuoti kapitalizmą ir Lietuvoje. Tam tikra dalimi prie buržuazijos sėkmės prisidėjo plačiai naudojama demagogija ir buržuazijos manevravimas. Norėdama apgauti darbo žmones, Lietuvos buržuazija terorinį režimą mėgino pridengti demagogija. Ji prižadėjo įvykdyti senus proletariato politinius ir socialinius reikalavimus. Buržuazinė spauda iš pat pirmųjų lietuviškosios buržuazijos viešpatavimo dienų ėmė rašyti apie būsimas demokratines laisves, žadėjo sušaukti „visos tautos atstovybę“— Steigiamąjį seimą, įvesti 8 valandų darbo dieną, įvykdyti radikalią žemės reformą ir t. t. Buržuazija, siekdama laimėti laiko ir sustiprinti savo diktatūrą, kai kurias nuolaidas iš tikrųjų padarė, bet kiekvieno dalinio proletariato pralaimėjimo proga ji jas susigrąžindavo.

Ekonominėje srityje kapitalizmo stabilizacija Lietuvoje pasireiškė ūkio atstatymu, pastovios valiutos (lito) įvedimu 1922 metų pabaigoje, prekybos ir tarptautinių santykių išvystymu. Politinėje srityje kapitalizmo stabilizacijai Lietuvoje buvo būdingas revoliucinio judėjimo laikinas atoslūgis. „Šu 1920 m. nepasisėkimais revoliucinėj kovoj (vasario mėn. karvių sukilimo numalšinimas, nepasisėkimai su vasaros meto sukilimo ruošimu) užsibaigė pas mus pirmas pokarinis periodas, pirmas karų ir revoliucijų tūras“²⁰, „bet dar 1921—1923 m. buvo tiesioginė revoliucinė situacija Vakarų Europoj, tenai kvepėjo revoliucija, kurios pasisėkimai lengvai galėjo iššaukti revoliuciją ir Lietuvoje“²¹.

Nors kapitalizmo stabilizacija Lietuvoje prasidėjo 1923 metų pabaigoje—1924 metų pradžioje, Z. Angarietis tik 1925 metais pirmą kartą aiškiai pabrėžia, kad kapitalizmas Vakaruose ir Lietuvoje pergyvena laikiną, dalinę stabilizaciją²². Bet reikia atsiminti, kad tik Komunistų

Internacionalo Vykdomojo komiteto V išplėstinis plenumas (1925 m.) aiškiai suformulavo, jog kapitalizmas pergyvena laikiną, dalinę stabilizaciją. Aišku, būtų visiškai neteisinga, jei mes, vertindami Z. Angariečio ekonomines pažiūras, taikytume kriterijus, kurie buvo iškelti vėliau, t. y. kaltintume jį už tai, kad jis aiškiai nesuformulavo klausimo apie kapitalizmo stabilizaciją iki 1925 metų. V. Leninas rašė: „Apie istorinius nuopelnus sprendžiama ne iš to, ko *nedavė* istoriniai veikėjai, lyginant su šiuolaikiniais reikalavimais, bet iš to, ką jie *davė naujo*, lyginant su jų pirmtakais“²³. Z. Angariečio nuopelnas yra tas, kad jis jau iki 1925 metų pastebėjo, kad lietuviškoji buržuazija sutvirtino savo valdžią ir pasiekė tam tikrą laimėjimų ekonomikoje. Vadinas, Z. Angarietis 1921—1925 metų laikotarpiu teisingai vertino politinę ir ekonominę buržuazinės Lietuvos padėtį²⁴. Tiesa, Z. Angariečio raštuose pasitaiko nemaža netikslumų ir net prieštarų tvirtinimų, įvertinant šio laikotarpio buržuazinės Lietuvos ekonomikos būklę. Kai kuriuose straipsniuose pasigirsta atskiros gaidos apie prasidedančią Lietuvos liaudies ūkio suirutę²⁵. Vėliau Z. Angarietis pats tai paneigė.

Z. Angariečio pažiūroms kapitalizmo stabilizacijos klausimu didelės įtakos turėjo RKP (b) XIV konferencijos (1925 m.) nutarimai, kuriuose buvo nurodyta, kad, sprendžiant dalinės kapitalizmo stabilizacijos problemą, į atskiras valstybes reikia žiūrėti diferencijuotai. Šis reikalavimas išplaukė pirmiausia iš netolygaus ekonominio ir politinio kapitalizmo vystymosi imperializmo epochoje. Įvairios kapitalistinės valstybės buvo pasiekusios skirtingą išsivystymo laipsnį. Be to, greta pasaulinės kapitalizmo sistemos, vystėsi ir stiprėjo pirmoji pasaulyje socialistinė valstybė — Tarybų Sąjunga.

Z. Angarietis, vadovaudamasis RKP(b) XIV konferencijos ir KIVK VII plenumo nutarimais, pradėjo detaliau nagrinėti dalinę kapitalizmo stabilizaciją Lietuvoje. Jis parodė, kad dalinė kapitalizmo stabilizacija nereiškia kapitalizmo stabilumo, kad kapitalizmo sistema neišlaiko pastovios lygsvaros. Jis pabrėžė, kad dalinės kapitalizmo stabilizacijos laikotarpiu neišnyko kapitalizmui būdingi prieštaravimai²⁶, priešingai, jie dar labiau paaštrėjo ryšium su bendrosios kapitalizmo krizės pasireiškimu. Z. Angariečio nuomone, šie reiškiniai dalinės kapitalizmo stabilizacijos laikotarpiu būdingi tiek pasauliniam kapitalizmui, tiek kapitalizmui Lietuvoje.

Tuo tarpu lietuviškosios buržuazijos ideologai, tame tarpe ir socialdemokratų, nežiūrint gana žymių konjunktūros sutrikimų Lietuvoje, skleidė beribio optimizmo iliuzijas, pranašavo ilgalaikę kapitalizmo pergalę, matė vien kapitalizmo stiprėjimo žymes ir nematė aštrėjančių kapitalizmo prieštaravimų. Tai nebuvo originalios lietuviškosios socialdemokratijos „teorijos“, o tik Vakarų oportunistinės socialdemokratijos ideologų pamėgdžiojimas. Neigdami bendrąją kapitalizmo krizę, pastarieji tvirtino, kad kapitalizmo stabilizacija yra ilgalaikė ir tvirta. Vokietijoje Hilferdingas, prisidengdamas antimarksistiniu samprotavimu, kad augančios gamybinės jėgos automatiškai sukurs sau rinką, tvirtino, jog prasideda ilgas kapitalizmo pakilimo laikotarpis. Oportunistinių socialdemokratų idėjos paveikė ir dalį komunistų tiek Kominterne, tiek Lietuvoje. „Kadangi ir mūsų dešinieji panašiai mokino,— rašė Z. Angarietis,— tai mūsų partijai prisiėjo vesti aštrią kovą pirmoj eilėj su dešiniuju nukrypimu. Reikėjo įrodinėti, kad kapitalizmas ne amžinai laimėjo, o tik laikinai, kad jo laimėjimas ne pilnas, jis tik dalinis ir jame yra daug prieštaravimų“²⁷. Kapitalizmo laikinos, dalinės stabilizacijos pervertinimas buvo labai žalingas partijai, nes jis trukdė partijai užkariauti mases, kėlė pasyvumą.

Kovodamas prieš anksčiau minėtas „teorijas“, Z. Angarietis visada ypač akcentavo dalinės kapitalizmo stabilizacijos Lietuvoje nepastovumą, supuvimą. Tai jis nurodė jau tezių projekte „LKP artimiausi uždaviniai“, kuris buvo paskelbtas „Komuniste“ 1925 m. rugsėjo mėn. (Nr. 4—5). O 1926 metų pradžioje Z. Angarietis pareiškė, kad „dalinės stabilizacijos (ekonominės ir politinės) stiprėjimas Lietuvoje ne tik sustojo, bet pradėjo braškėti. Ar pasiseks Lietuvos buržuazijai užlopyti plyšius ekonominio ir politinio gyvenimo srity, sunku pasakyti. Tas daug priklausys nuo įvykių pamatinėse buržuazinėse valstybėse ir kaimynuose“²⁸. Žinoma, tuo Z. Angarietis neskelbė, kad Lietuvoje pasibaigė dalinė kapitalizmo stabilizacija.

Ir tikrai 1925—1926 metais buržuazinės Lietuvos ūkis pergyveno tam tikrus sunkumus. 1926 metais pramonės įmonių skaičius sumažėjo 13,1%, palyginus su 1925 metais²⁹. Sulėtėjo pramonės ir žemės ūkio vystymosi tempai. Tiesa, žemės ūkio vystymosi tempų sulėtėjimas paaiškinamas ne vien ciklinių veiksnių poveikiu, bet ir nederliumi, kuris smarkiai atsiliepė šalies ekonominei padėčiai. Tačiau tiek pramonė, tiek žemės ūkis susidūrė su siaura vidaus rinka.

Z. Angarietis nurodė, kad 1925—1926 metų ekonominiai sutrikimai atsiliepė ir į politinę padėtį. Jie pakirto klerikalų įtaką ir sustiprino buržuazinę opoziciją. Pagerėjo revoliucinio judėjimo perspektyvos. Tačiau, kaip vėliau nurodė Z. Angarietis, ekonominiai sutrikimai buvo laikino pobūdžio, po kurių vėl prasidėjo tam tikras ekonomikos pakilimas, bet jis nesustiprino klerikalų pozicijų³⁰. „Dalinė stabilizacija tęsiasi,— pažymėjo Z. Angarietis 1927 m. pradžioje,— bet jei anksčiau (iki 1925 m.) stabilizacija stiprėjo, tai nuo 1925 m. pradėjo silpnėti, o dabar ji kliba“³¹.

LKP IV konferencijos, kuri įvyko suvažiavimo teisėmis 1927 m. rugsėjo mėn. Maskvoje, Centro Komiteto politinėje ataskaitoje Z. Angarietis toliau analizavo buržuazinės Lietuvos ekonominę ir politinę padėtį ir stabilizacijos problemą. Jis nurodė, kad vyksta Lietuvos eksporto struktūros kitimas, kurį apsprendžia buržuazinės Lietuvos užsienio prekybos priklausomumas nuo užsienio kapitalo. Tas verčia keisti žemės ūkio specializacijos kryptį, nes Lietuva, būdama agrarine šalimi, gamina ir eksportavo daugiausia žemės ūkio produktus. Žemės ūkis duodavo 80% nacionalinių pajamų. Buržuazijos viešpatavimo pirmojo dešimtmečio pirmoje pusėje Lietuva daugiausia eksportavo grūdus, linus, mėsą, kiaušinius. Nuo 1925 metų pradėjo sparčiai augti pieno produktų eksportas, nors grūdai vis dar sudarė pagrindinę eksporto poziciją. 1927 metais grūdų ūkis davė 53,7 mln. litų pajamų, o gyvulininkystė tik 20,4 mln. litų³². Z. Angarietis pažymėjo, kad nors ir vyksta specializacijos krypties kitimas galvijų ir gyvulininkystės produktų gamybos naudai, bet pieno produktų gamyba vystosi labai lėtai. Spartus pieno produktų eksporto didėjimas, nurodė Z. Angarietis dar 1927 metų pradžioje, paaiškinamas vartojimo sumažėjimu šalies viduje dėl didėjančio darbo žmonių masių nuskurdimo. „Jeigu valstietija,— rašė Z. Angarietis,— negali parduoti duonos, kadangi jai pačiai jos neužtenka, tai ji, žinoma, priversta parduoti pieno produktus, kuriuos ji turėjo pati suvartoti, bet priversta parduoti, kadangi be pieno produktų ji apsieina, o be duonos ne“³³.

Išanalizavęs pieno produktų, gyvulių ir mėsos eksporto bei šių žemės ūkio produktų gamybos dinamiką, Z. Angarietis padarė išvadą, kad naujos tendencijos žemės ūkyje, tai yra prasidėjęs perėjimo procesas iš grūdų ūkio į gyvulininkystę, nėra trupučio nepagerino Lietuvos žemės ūkio padėties³⁴. Buržuazinės Lietuvos žemės ūkis, nurodė Z. Angarietis, atsižvelgiant ir stiprėjo nuo 1919—1920 metų iki 1925 metų imtinai. Nuo 1925 metų žemės ūkio padėtis smarkiai pablogėjo. Svarbiausia šio pablogėjimo

priežastis — nederlius. Sunki žemės ūkio padėtis pakirto prekybą, kuri kilo iki 1925 metų. Visa tai paveikė šalies finansų būklę.

Atskirai reikia pažymėti Z. Angariečio pažiūrą į buržuazinės Lietuvos pramonės būklę dalinės kapitalizmo stabilizacijos laikotarpiu. Kaip jau rašėme aukščiau, 1921 metais Z. Angarietis teisingai pastebėjo, kad buržuazinės Lietuvos pramonė, nors lėtai ir labai sunkiai, atstatoma. Tačiau vėliau, dalinės kapitalizmo stabilizacijos Lietuvoje laikotarpiu, Z. Angarietis, mūsų nuomone, nepagrįstai ignoravo pramonės vystymąsi. „Pakilimas vyko visose šakose, išskyrus pramonę“³⁵, „pramonė tikrai pirmaisiais metais (t. y. pradinio lietuviškosios buržuazijos viešpatavimo laikotarpiu.— V. C.) šiaip taip vystėsi, po to ji pergyvena permanentinę krizę“³⁶, — pareiškė Z. Angarietis LKP IV konferencijoje 1927 metais.

Tiesa, jis pripažino, kad atskiros pramonės šakos (tabako, vyno, degtųjų) šiek tiek vystosi, bet teigė, kad visumoje vyksta pramonės smukimas.

Teigti, kad Lietuvoje nesivystė pramonė — neteisinga. 1922 metais įvedus naują valiutą — litus — ir prasidėjus kapitalizmo laikinai stabilizacijai, sąlygos pramonei vystytis pagerėjo. Tiesa, svarbios industriniu požiūriu „A“ grupės pramonės šakos (metalo, medžio apdirbimo, odos ir kitos) dėl rinkų stokos merdėjo ir smuko. Svarbiausia, vystėsi lengvoji industrija, kurios sąskaita ir padidėjo Lietuvos pramonės bendroji produkcija, palyginus su pramone iki pirmojo pasaulinio karo³⁷.

Įklaidinga Z. Angariečio pažiūra į buržuazinės Lietuvos pramonės būklę sunkino kapitalizmo dalinės stabilizacijos problemos sprendimą. Tačiau Z. Angarietis teisingai nurodė, kad, nežiūrint šalies ekonominės padėties pablogėjimo 1925 metais, „negalima buvo teigti, kad Lietuvoje pasibaigė laikina stabilizacija“³⁸.

1928 metų vasarą įvyko Kominterno VI kongresas, kuriame dalyvavo ir Z. Angarietis. Kongresas pažymėjo, kad prasidėjo trečiasis pokarinis laikotarpis, kuriam būdinga spartus technikos augimas, ryškus valstybinio kapitalizmo tendencijų pasireiškimas ir kartu aštrus kapitalistinio ūkio prieštaravimų pasireiškimas. Kapitalistinėse šalyse trečiajame laikotarpyje paaštrėję tarptautiniai ir vidiniai prieštaravimai neišvengiamai toliau ardo kapitalizmo stabilizaciją ir smarkiai aštrina bendrąją kapitalizmo krizę, tuo tarpu tarptautinė revoliucija vystosi³⁹. Z. Angarietis nedvejodamas pritarė Kominterno VI kongreso iškeltiems teiginiams ir vadovaudavosi jais, analizuodamas ekonominę buržuazinės Lietuvos padėtį ir sprenddamas dalinės kapitalizmo stabilizacijos Lietuvoje problemą. Straipsniuose, paskelbtuose „Komuniste“ 1929 metų pradžioje ir ypač LKP Centro Komiteto gegužės plenumo (1929 m.) tezių projekte „Trečiasis pokarinis darbininkų kovos periodas Lietuvoje, ir mūsų uždaviniai“ Z. Angarietis parodė, kad vyksta paspartintas dalinės kapitalizmo stabilizacijos Lietuvoje silpnėjimo procesas. Kapitalizmo prieštaravimų paaštrėjimą ir dalinės kapitalizmo stabilizacijos nepastovumo padidėjimą Lietuvoje Z. Angarietis siejo su pasaulinės kapitalistinės ūkio sistemos vystymusi. Tezių projekte jis rašė: „Lietuva nėra kažkokia atskira šalis. Jos gyvenimas arti surištą su viso buržuazinio pasaulio gyvenimu. Tie procesai, kurie eina buržuazinėse valstybėse, neišvengiamai veikia į Lietuvos gyvenimą. Buržuazinio pasaulio puvimui didėjant, puvimas matosi ir Lietuvoje“⁴⁰. Išanalizavęs buržuazinės Lietuvos vidaus ir tarptautinę padėtį, Z. Angarietis padarė išvadą, kad „sunki Lietuvos ekonominė padėtis (krizinės padėties paaštrėjimas), atviresnis Lietuvos prisirišimas prie imperialistų vežimo ir didesnė jos priklausomybė nuo kitų buržuazinių valstybių, paaštrėjimas klasių prieštaravimų Lietuvoje, kairėjimas darbo masių ir darbininkų judėjimo atgijimas, klasinių santykių aštrėji-

mas kaime, Lietuvos fašizmo puvimas ir t. t. rodo, kad dalinė Lietuvos stabilizacija, atsiradusi po proletarinės revoliucijos pralaimėjimo Lietuvoje, darosi vis nepastovesnė. . . Lietuva, kaip ir kitos buržuazinės valstybės, nors ir ne taip aiškiai įžengė į trečiąjį periodą ir artinasi prie neišvengiamos revoliucijos“⁴¹.

Z. Angariečio ir kitų Lietuvos komunistų pareiškimas 1929 metais apie besibaigiančią dalinę kapitalizmo stabilizaciją Lietuvoje ir apie besiantinančią ekonominę krizę sukėlė socialdemokratų ir buržuazinių ekonomistų pajuoką. Net tada, kai JAV ir Vakarų Europos valstybėse prasidėjo ekonominė krizė, Lietuvos buržuaziniai ekonomistai teigė, kad Lietuvoje perprodukcijos krizės nebus. Tačiau artimiausių keleto metų įvykiai nepaprastai įtikinamai patvirtino Lietuvos komunistų išvadą — buržuazinės Lietuvos ūkį sukretė gili ekonominė krizė.

Z. Angarietis, analizuodamas buržuazinės Lietuvos ekonomikos vystymąsi naujomis sąlygomis, tai yra pasibaigusios dalinės kapitalizmo stabilizacijos ir gilios ekonominės krizės sąlygomis, vadovavosi Komunistų Internacionalo Vykdomojo Komiteto XI plenumo nutarimu „Apie Komunistų Internacionalo sekcijų uždavinius ryšium su ekonominės krizės gilėjimu ir įvadų į revoliucinę krizę augimu eilėje šalių“. Šio nutarimo pagrindu Z. Angarietis parašė tezes, kurias 1930 m. liepos 30 d. patvirtino LKP Centro Komitetas. Šiose tezėse Z. Angarietis nurodė, kad „visi pamatiniai KIVK XI plenumo nutarimai ir nurodymai apie kapitalistinės krizės plėtimąsi ir klasinių prieštaravimų aštrėjimą pilnai pritaikomi ir Lietuvai“⁴².

1931 metų pradžioje Z. Angarietis straipsnyje „Ekonominė krizė Lietuvoj ir mūsų uždaviniai“, paskelbtame „Komuniste“ (Nr. 1), parodė, kad buržuazinės Lietuvos ekonomiką smarkiai veikia ir pasaulinė ekonominė krizė, gilindama perprodukcijos krizę. Kartu Z. Angarietis visą laiką kovojo prieš vulgarias buržuazinių ekonomistų „teorijas“, kurios svarbiausia perprodukcijos krizės priežastimi laikė užsienio rinkų susiaurėjimą ryšium su prasidėjusia pasauline perprodukcijos krize. Buržuaziniai ekonomistai vieningai neigė vidinių perprodukcijos krizės priežasčių buvimą Lietuvoje. „Lietuvos ūkio krizės priežasčių reikia ieškoti ne Lietuvoje“⁴³— tvirtino fašistinės vyriausybės prezidentas A. Smetona. „Ta bėda pas mus yra atėjusi iš užsienio“⁴⁴— įtikinėjo žemės ūkio ministras J. Aleksa. Tuo jie norėjo apgauti plačiąsias liaudies mases, pakirsti jų tikėjimą socialistinės revoliucijos galimumu Lietuvoje, nes, jei nėra priežasties krizei atsirasti šalies viduje, vadinasi, nėra pagrindinio kapitalizmo prieštaravimo, kuris sudaro ekonominį socialistinės revoliucijos pagrindą. Išvada aiški — Lietuvoje negalima socialistinė revoliucija, o revoliucinis darbininkų judėjimas — beprasmiškas dalykas.

Kadangi krizė Lietuvoje buvo jau įvykęs faktas ir buržuazijos ideologai negalėjo jo nutylėti ar nuneigti, tai jiems buvo labai paranku perprodukcijos krizę paskelbti atneštiniu reiškiniu, patekusi į Lietuvą per užsienio prekybą.

Z. Angarietis atskleidė klasinius šių buržuazinių ekonominių „teorijų“ tikslus ir parodė, kad ekonominės krizės priežasčių pirmausia reikia ieškoti ne už Lietuvos ribų, o pačioje Lietuvoje, jos ekonomikoje, prieštaravime tarp visuomeninio gamybos pobūdžio ir privatinės kapitalistinės gamybos rezultatų pasisavinimo formos. „Tiesa,— pažymėjo jis,— kad krizis kitose šalyse veikia į krizį Lietuvoj, didina jį, gilina jį. Lietuva tai buržuazinio pasaulio dalis. Buržuazinio pasaulio puvimas, pasaulinio kapitalizmo krizio augimas neišvengiamai turi liesti ir Lietuvą. Bet to ekonominio krizio, kuris dabar auga Lietuvoj, šaknys randasi ne tik užsienyje. Jos randasi ir Lietuvoj ir pirmučiausiai Lietuvoj. Pasaulinis

krizis ne kažin kur iš dangaus iškritusi nelaimė, bet suma krizių pavieniose šalyse. Kuo didesnis krizis pavieniose šalyse, tuo didesnis ir pasaulinis krizis. Tas pasaulinis krizis turi šaknis ir kiekvienoj krizio apimtoj šalyj ir visoj kapitalizmo sistemoj“⁴⁵.

LKP V konferencijoje, įvykusioje 1933 metų rugsėjo 8—17 dienomis Maskvoje, Z. Angarietis padarė pranešimą „Vidujinė ir tarptautinė padėtis ir mūsų uždaviniai“, kuriame išanalizavo ekonominės krizės Lietuvoje gilėjimo procesą. Jis parodė, kad krizės gilėjimas vyksta visose liaudies ūkio šakose: siaurėja statybos apimtis, mažėja pramonės ir žemės ūkio gamyba, mažėja užsienio prekyba, siaurėja vidaus rinka, kainos smarkiai krenta, mažėja krovinių pervežimas geležinkelių transportu, didėja valstiečių įsiskolinimas, varžytynių skaičius, smarkiai krenta darbo užmokestis⁴⁶.

Analizuodamas krizės perspektyvas, Z. Angarietis savo raštuose parodė, kad fašistų valdžia savo ekonomine politika stengėsi išeiti iš ekonominės krizės. Kapitalistai, siekdami tų pačių tikslų, pagrindinę krizės našta stengiasi perkrauti ant darbininkų pečių, didindami pastarųjų išnaudojimą. Tačiau, pažymėjo Z. Angarietis 1933 m. rugsėjo mėn., nematyti nė mažiausių žymių, kad šalies ūkis taisytųsi, priešingai, pasirodo nauji krizės gilėjimo požymiai⁴⁷.

Aišku, krizės sunkumų perkrovimas ant darbo žmonių pečių negalėjo duoti teigiamų rezultatų, nes dėl to vyko dar didesnis liaudies masių nuskurdimas, mažėjo jų perkamoji galia. Visa tai siaurino vidaus rinką ir priešingai kapitalistų lūkesčiams dar labiau aštrino pagrindinį kapitalizmo prieštaravimą, kuris sudaro perprodukcijos krizių pagrindą.

1934 metų rugsėjo plenumo Z. Angarietis išanalizavo naujus reiškinius, kurie buvo būdingi ekonominės krizės vystymuisi Lietuvoje 1934 metų antroje pusėje. Pranešime „Vidujinė Lietuvos padėtis, naujos fašistų priemonės, nukreiptos prieš darbo žmones ir mūsų uždaviniai“ Z. Angarietis nurodė, kad visiškai teisinga yra VKP(b) XVII suvažiavimo išvada apie prasidėjusią ypatingą depresiją kapitalistinėse šalyse, bet kalbėti apie depresiją konkrečiai Lietuvoje negalima. Čia ir toliau tęsiasi ekonominė krizė, bet jos gilėjimo tempai lėtėja⁴⁸.

Tai rodo, kad Z. Angarietis kūrybiškai taikė marksistinę ekonominę teoriją ir tarptautinio komunistinio judėjimo patyrimą buržuazinės Lietuvos ekonomikai analizuoti. Iš tikrųjų Lietuvoje ekonominė krizė užsitęsė dėl agrarinio Lietuvos ekonomikos pobūdžio ir Lietuvos ekonomikos priklausomumo nuo imperialistinių valstybių kapitalo.

Z. Angarietis suprato, kad, nors ekonominė krizė Lietuvoje, atsiradusi bendrosios kapitalizmo krizės sąlygomis, įgavo aštrų pobūdį, vienok ji pati savaime, automatiškai negali sužlugdyti kapitalistinio gamybos būdo Lietuvoje. „Kas dabar tvirtina,— rašė Z. Angarietis,— kad kapitalizmui nėra išeities iš dabartinio krizio, tas faktinai bukina darbininkų kovingumą, atitraukia nuo revoliucinės kovos kelių, nuo revoliucinės proletariato išeities iš krizio. Socialfašistai (socialdemokratai.— V. Č.) dabar kaip sykis šaukia: kapitalizmas atsidūrė tokioje padėtyje, kad jau nėra išeities. Kapitalizmas subyrės ir viršų paims socializmas...“⁴⁹

Teiginiai apie savaiminį kapitalizmo žlugimą kėlė pasyvumo nuotakas darbininkų tarpe, nemobilizavo jų kovai prieš buržuazinę santvarką, prieš fašizmą. „Prisiėjo išaiškinti,— rašė Z. Angarietis,— kad kapitalizmas pats sau sprando nenusisuks. Jam sprandą reikia nusukti. O nusuks jam sprandą ne kas kitas, o darbininkų klasė Komunistų partijai vadovaujant. Ir Lietuvoj nelaukt reikia, kada krizis fašizmą suardys, bet reikia mobilizuoti darbo mases kovai, kad jos nuverstų fašizmą. Masių mobilizavimas kovai prieš fašizmą reikalauja nuolatinio darbo masėse ir vis

geresnio vadovavimo darbo masių kovai dėl jų kasdieninių reikalavimų ir prieš fašizmą“⁵⁰.

Taigi Z. Angarietis jau buvo susipažinęs su marksistine-leninine reprodukcijos ir krizių teorija, kuri nurodo, kad išeitį iš krizės sukuria vidinės kapitalistinio gamybos būdo jėgos, kad pati krizė sukuria prielaidas sau nugalėti. Krizė nereiškia kapitalistinės išplėstinės reprodukcijos negalimumo.

Buržuazinėje Lietuvoje užtrukusi perprodukcijos krizė pasibaigė. Tačiau „krizės visada yra tik laikinas prievartinis esančiųjų prieštaravimų išsprendimas, prievartiniai sprogimai, kurie akimirkai atstato pažeistą pusiausvyrą“⁵¹. Pagrindinis kapitalizmo prieštaravimas Lietuvoje neišnyko, Lietuvos liaudies ūkis ir toliau vystėsi pagal kapitalizmo ekonominius dėsnius, skaudžiai patirdamas visus kapitalistinio gamybos būdo prieštaravimus, kurie ypač stipriai pasireiškė bendrosios kapitalizmo krizės sąlygomis.

Z. Angarietis, analizuodamas buržuazinės Lietuvos ekonominę vystymąsi, į šalies ūkį žiūrėjo ne kaip į izoliuotą vienetą, o kaip į pasaulinės kapitalistinio ūkio sistemos dalį.

Buržuazinė Lietuvos ūkis buvo įtrauktas į pasaulinio kapitalistinio ūkio apyvartą ne lygiateisio tautų bendradarbiavimo būdu, o pajungiant jį stambių imperialistinių valstybių monopolistiniam kapitalui. Lietuva buvo viena šalių, „formaliai savarankiškų, o iš tikrųjų apraizgytų finansinės ir diplomatinės priklausomybės tinklais“⁵². Pajungtas užsienio kapitalui, Lietuvos ūkis turėjo prisitaikyti prie imperialistinių valstybių poreikių. Ši aplinkybė buvo pirmaeilium veiksnium, lėmusiu Lietuvos ūkio vystymosi kryptį ir bendras vystymosi tendencijas. Buržuazijos valdymo metais jis vystėsi vienašališkai, turėjo aiškiai išreikštą agrarinį pobūdį, kuris pasireiškė ne tik tuo, kad žemės ūkyje buvo sukuriama didžioji visuminio visuomeninio produkto dalis, bet ir tuo, kad pramonė vystėsi vienašališkai. Agrarinis ūkio vystymosi pobūdis neigiamai veikė visą šalies ekonomiką.

Buržuazinė Lietuvos vyriausybė ir buržuazinės partijos vykdė parda-
vikišką politiką ir savo veikla padėjo imperialistinėms valstybėms pajungti šalies ekonomiką. Tačiau, bijodami darbo žmonių rūstybės, buržuazijos ideologai įvairiais būdais mėgino paslėpti neigiamas užsienio kapitalo viešpatavimo Lietuvos ūkyje pasekmes. Buržuaziniai ekonomistai „teoriškai“ mėgino pateisinti agrarinį šalies ekonomikos pobūdį, kurį, anot jų, apsprendžia psichologiniai ir gamtiniai-geografiniai veiksniai, tai yra žaliavos ir kuro trūkumas Lietuvoje.

Z. Angarietis davė griežtą atkirtį šioms buržuazinių ekonomistų teorijoms, parodydamas, kad ne gamtiniai-geografiniai, o socialiniai-ekonominiai veiksniai, kapitalizmo ekonominiai dėsniai lemia šalies ekonomikos pobūdį. „Lietuvoj yra pakankamai gamtos jėgų,— rašė Z. Angarietis,— kad įkinkyt jas į darbą. Tik Nemunas galėtų duot tiek elektros jėgos, kad ji varytų visas Lietuvos įmones ir apšviestų visus Lietuvos miestus ir kaimus. Galima daug aukščiau pakelt ir žemdirbystę. Galima turēt pakankamai linų arba odų, kad jomis penēt didelius fabrikus. Dabar gi Lietuvos pramonė skursta, žemės ūkis lėtai vystosi, bet užtai išaugo didelė bedarbė ir dar greičiau auga vargas ir skurdas. Ir tai tik todėl, kad Lietuvos šeiminkai ne darbo žmonės, o naudotojai, kuriems rūpi ne visos tautos reikalai, bet vien savo kišenės pelnas“⁵³.

Taigi Z. Angarietis buržuazijos valdymo metais nuveikė didelį darbą, tirdamas buržuazinės Lietuvos ekonominę vystymąsi ir kovodamas prieš žalingas buržuazinės ekonomines teorijas, trukdžiusias Lietuvos darbo žmonėms teisingai suprasti vykusius socialinius-ekonominius procesus. Marksistinė-lenininė reprodukcijos ir krizių teorija, kuri yra kapitalistinio

ūkio tyrimo pagrindas, įgalino Z. Angarietį ne tik analizuoti konjunkturą, bet ir daryti mokslines prognozes apie artimiausias šalies ekonomikos vystymosi perspektyvas, kas buvo ypač reikšminga Lietuvos Komunistų partijai, kad galėtų nustatyti klasių kovos taktiką. Iš straipsnyje pateiktos medžiagos matyti, kad Z. Angarietis kūrybiškai taikė marksistinę-lenininę ekonominę teoriją ir tarptautinio komunistinio judėjimo patyrimą konkrečioms uždaviniais spręsti buržuazinės Lietuvos sąlygomis.

Vilniaus Valstybinis
V. Kapsuko vardo universitetas
Politinės ekonomijos katedra

Įteikta
1964 m. gruodžio mėn.

3. АНГАРЕТИС ОБ ЭКОНОМИЧЕСКОМ РАЗВИТИИ БУРЖУАЗНОЙ ЛИТВЫ

В. ЧЕСНАВИЧЮС

Резюме

З. Алекса-Ангаретис (1882—1940), будучи одним из руководителей Коммунистической партии Литвы, уделял большое внимание анализу развития экономики буржуазной Литвы. Научный анализ экономического развития страны способствовал правильному определению стратегии и тактики партии. Правда, в первые годы существования буржуазной Литвы З. Ангаретис сравнительно мало занимался этими вопросами. Это объясняется тем, что в 1918—1919 гг. в большей части Литвы существовала советская власть. З. Ангаретис, как и другие деятели КП Литвы, был занят организационной работой. После подавления советской власти в Литве партия была вынуждена перестроить свою работу, приспособив ее к условиям подполья. Но были причины и субъективного характера — распространившееся мнение о кратковременности победы литовской буржуазии.

Одну из наиболее важных работ по вопросам экономического развития буржуазной Литвы («Экономическое и политическое положение в Литве») З. Ангаретис написал в 1921 г. В ней он дал правильную характеристику экономического и политического положения Литвы. З. Ангаретис первый из литовских коммунистов показал, что хозяйство буржуазной Литвы восстанавливается, а молодая литовская буржуазия крепнет. «В первую очередь,— писал он,— восстанавливается кулацкое хозяйство». В статье «Литва становится буржуазной» (1921 г.) З. Ангаретис опровергнул необоснованное мнение о невозможности восстановления и развития промышленности Литвы. Он показал, что литовская промышленность, лишенная традиционного русского рынка и источников дешевого сырья, не имеет хороших перспектив для своего развития, однако она все же восстанавливается и развивается. В первую очередь восстанавливаются те промышленные предприятия, которые обрабатывают местное сырье и работают на литовский рынок.

З. Ангаретис показал, что литовская буржуазия для восстановления хозяйства использует главным образом прибавочную стоимость, создаваемую рабочими. Что касается иностранного капитала, то он не играет сколько-нибудь важной роли с точки зрения развития производительных сил страны. Иностранный капитал в первые годы существования буржуазной Литвы ввозился в страну в основном в форме

государственных ссуд, которые литовская буржуазия использовала для контрреволюционных целей.

Частичная стабилизация капитализма в буржуазной Литве началась в конце 1923 — начале 1924 гг., но З. Ангаретис только в 1925 г. впервые выдвинул положение о наличии частичной стабилизации в Литве. На взгляды З. Ангаретиса по вопросу частичной стабилизации капитализма большое влияние имели резолюции XIV конференции (1925 г.) РКП(б). В резолюциях указывалось, что проблему частичной стабилизации капитализма необходимо решать по отдельным странам в связи с усилением неравномерности экономического развития стран на стадии монополистического капитализма.

З. Ангаретис решительно боролся против идеологов литовской буржуазии и социал-демократии, которые, отрицая общий кризис капитализма, объявили стабилизацию капитализма окончательной и неизбежной. З. Ангаретис показал, что стабилизация капитализма не равнозначна со стабильностью. Капитализм не был и не может быть стабилен. Он подчеркнул, что в период частичной стабилизации в Литве все противоречия, свойственные капитализму, не только остались, но еще больше обострились в связи с общим кризисом капитализма.

В 1929 г. З. Ангаретис, руководствуясь решениями VI Конгресса Коминтерна, проанализировал внутреннее и международное положение буржуазной Литвы и пришел к выводу, что буржуазная Литва, как и другие буржуазные государства, вступила в третий период и приближается к неизбежной революции.

З. Ангаретис на основе анализа экономики Литвы еще в годы частичной стабилизации предсказал приближающийся экономический кризис. Буржуазные экономисты даже тогда, когда начался экономический кризис в США и в странах Западной Европы, продолжали утверждать, что Литва избежит кризиса перепроизводства. Лишь когда кризис начался и в Литве, они были вынуждены признать совершившийся факт, но начали искажать причины кризиса перепроизводства, утверждая, что их надо искать не в хозяйстве буржуазной Литвы, а за границей.

З. Ангаретис боролся против буржуазных «теорий» и показал, что главная причина кризиса перепроизводства лежит в экономике самой Литвы, в основном противоречии капитализма — противоречии между общественным характером производства и частнокапиталистической формой присвоения. Мировой экономический кризис только углубляет кризис перепроизводства в Литве, а не является основной причиной.

В 1934 г. XVII съезд ВКП(б) сделал вывод, что в капиталистических странах началась особая депрессия. З. Ангаретис решение этого съезда признал правильным. На сентябрьском Пленуме (1934 г.) КП Литвы он заявил, что экономический кризис в Литве продолжается в силу действия конкретных условий буржуазной Литвы. З. Ангаретис отметил, что кризис в Литве проявляется в острой форме. Одновременно он критиковал тех идеологов социал-демократии, которые утверждали, что выхода из кризиса нет, и капиталистический способ производства автоматически потерпит крах.

Это свидетельствует о том, что З. Ангаретис хорошо знал марксистско-ленинскую теорию воспроизводства и кризисов, которая указывает, что предпосылки выхода из кризиса создают внутренние силы капиталистического производства.

Буржуазная Литва из экономического кризиса вышла, но ее экономика и дальше развивалась в тисках капиталистических производственных отношений. Подчиненная иностранному монополистическому

капиталу, экономика Литвы была вынуждена приспособляться к нуждам империалистических государств. Это обстоятельство определяло направленность и общие тенденции развития экономики страны. Литва стала аграрным придатком высокоразвитых капиталистических стран. Буржуазные экономисты пытались скрыть истинные причины одностороннего аграрного развития хозяйства Литвы, объясняя это отсутствием в стране сырья и топлива.

3. Ангаретис разоблачил «аргументы» буржуазных экономистов и показал, что не природно-географические, а общественно-экономические факторы, экономические законы капитализма определяют аграрный характер экономики Литвы.

3. Ангаретис проделал большую работу, изучая экономическое развитие буржуазной Литвы. Это помогло трудящимся Литвы правильно понять происходящие социально-экономические процессы. Марксистско-ленинская теория воспроизводства и кризисов, которая является основой исследования капиталистического хозяйства, позволила З. Ангаретису не только изучить конъюнктуру, но и сделать научные прогнозы о ближайших перспективах развития экономики страны. З. Ангаретис творчески применял марксистско-ленинскую экономическую теорию и опыт международного коммунистического и рабочего движения при решении конкретных задач в условиях буржуазной Литвы.

I š n a š o s

¹ LKP CK Partarchyvas (toliau — PA), f. 77, ap. 11, b. 1, l. 157.

² Z. Angarietis, Lietuvos buožių valstybė, (Smolenskas), 1920, p. 44.

³ PA, f. 77, ap. 7, b. 2.

⁴ „Kibirktis“, 1926, Nr. 12.

⁵ PA, f. 77, ap. 10, b. 2.

⁶ PA, f. 77, ap. 16, b. 5.

⁷ Žr. A. Vengrys, Lietuvos Komunistų partija apie buržuazinės Lietuvos ekonominės raidos etapus. LTSR Aukštųjų mokyklų mokslo darbai, Ekonomika, t. IV, sąs. 2, Vilnius, 1964, p. 39.

⁸ Z. Angarietis, Ekonominė ir politinė padėtis Lietuvoj, (Smolenskas), 1921, p. 5.

⁹ Ten pat.

¹⁰ Ten pat.

¹¹ Ten pat, p. 15.

¹² M. B-is (Z. Angarietis), Lietuva buržuazėja. „Komunistas“, 1921, Nr. 12, p. 217.

¹³ Ten pat, 217.

¹⁴ Z. Angarietis, Prilips liepto galą... „Komunistas“, 1923, Nr. 8, p. 200.

¹⁵ M. B-is (Z. Angarietis), Pinigų nėra — vienatinis kelias: parsiduoti Antantai. „Komunistas“, 1919.XI.17, Nr. 78.

¹⁶ Ten pat.

¹⁷ Seimo stenogramos, 9-sis posėdis, 1923 m. birželio 30 d., p. 6.

¹⁸ Z. Angarietis, Spalių revoliucija ir Lietuvos „nepriklausomybė“. „Komunistas“, 1921, Nr. 17, p. 114.

¹⁹ Z. Angarietis, Lietuvos Komunistų partijos istorija. Aštuntas skyrius. Partijos istorijos instituto prie LKP CK rankraščių rinkinys. Rankraštis Nr. 359 b, l. 18.

²⁰ PA, f. 77, ap. 16, b. 5, l. 7.

²¹ M. Beržas (Z. Angarietis), Antrosios Socialdemokratų partijos darbai ir mokslas, Kaunas (Smolenskas), 1925, p. 32.

²² Žr. ten pat, p. 32. Taip pat: Z. Angarietis, A. Petrauskas (K. Požela), LKP artimiausi uždaviniai. „Komunistas“, 1925, Nr. 4—5.

²³ V. I. Leninas, Raštai, t. 2, p. 161.

²⁴ Šia proga reikia pažymėti, kad istorinėje literatūroje pasitaiko nepagrįstų teiginių, jog LKP IV suvažiavimas (1924 m. liepos 17—21 d.) konstatavo, jog „kapitalizmo stabilizacijos (mano pabraukta.— V. C.) nepastovumas ypač ryškus Lietuvoje“ (žr. R. Sarmaitis, Revoliucinis judėjimas Lietuvoje 1919—1926 m. Kn. Revoliucinis judėjimas Lietuvoje, Vilnius, 1957, p. 299), kai faktiškai LKP IV suvažiavimas konstatavo tik tai, jog Lietuvos ekonominė padėtis yra nepastovi. Teiginys apie dalinę kapitalizmo stabilizaciją Lietuvoje pirmą kartą buvo suformuluotas tik 1925 metais.

- ²⁵ Žr. Z. A., Lietuvos ūkio suirutė. „Laisvė“, 1923.VII., Nr. 156.
- ²⁶ PA, f. 77, ap. 9, b. 1, l. 84.
- ²⁷ Z. *Angarietis*, Lietuvos Komunistų partijos istorija. Aštuntas skyrius. Partijos istorijos instituto prie LKP CK rankraščių rinkinys. Rankraštis Nr. 359 b, l. 19.
- ²⁸ „Komunistas“, 1926, Nr. 1, p. 17.
- ²⁹ Žr. Lietuva skaitmenimis 1918—1928 m., Kaunas, p. 77.
- ³⁰ Žr. PA, f. 77, ap. 10, b. 18, l. 39—40.
- ³¹ Ten pat, l. 41.
- ³² PA, f. 77, ap. 10, b. 2, l. 25.
- ³³ PA, f. 77, ap. 10, b. 18, l. 35.
- ³⁴ PA, f. 77, ap. 10, b. 3, l. 203.
- ³⁵ PA, f. 77, ap. 10, b. 2, l. 31.
- ³⁶ Ten pat, l. 27. Šiuo atveju Z. *Angarietis* „permanentine krize“ vadina pramonės sustingimą, nesivystymą.
- ³⁷ K. *Meškauskas*, Tarybų Lietuvos industrializavimas, Vilnius, 1960, p. 58.
- ³⁸ PA, f. 77, ap. 10, b. 2, l. 27.
- ³⁹ Žr. Стенографический отчет VI конгресса Коминтерна, вып. 6, М.—Л., 1929, стр. 21, 56—57.
- ⁴⁰ PA, f. 77, ap. 12, b. 1, l. 77.
- ⁴¹ Ten pat, l. 89.
- ⁴² PA, f. 77, ap. 14, b. 3, l. 39.
- ⁴³ „Tautos ūkis“, 1932, Nr. 5, p. 129.
- ⁴⁴ „Tautos ūkis“, 1932, Nr. 6—7, p. 165.
- ⁴⁵ PA, f. 77, ap. 16, b. 5, l. 31.
- ⁴⁶ PA, f. 77, ap. 16, b. 2, l. 34—35.
- ⁴⁷ PA, f. 77, ap. 16, b. 5, l. 34.
- ⁴⁸ PA, f. 77, ap. 17, b. 1, l. 2.
- ⁴⁹ „Balsas“, 1932, Nr. 3, p. 38.
- ⁵⁰ Z. *Angarietis*, Lietuvos Komunistų partijos istorija. Dešimtas skyrius. Partijos istorijos instituto prie LKP CK rankraščių rinkinys. Rankraštis Nr. 359 d, l. 2.
- ⁵¹ K. *Marksas*, Kapitalas, t. 3, Vilnius, 1959, p. 228.
- ⁵² V. I. *Leninas*, Raštai, t. 22, p. 249.
- ⁵³ Z. *Angarietis*, Apie mūsų patriotizmą. „Šviesa“, 1936, Nr. 3, p. 5.